

# SLOVENSKÝ NÁRODOPIS



Z obsahu:

SALNER, P.: Tolerancia a intolerancia vo veľkých mestách Strednej Európy.

LUTHER, D.: Spoločenské konflikty v popreveratovej Bratislave (1919 - 1924).

ELIÁŠ, P.: Náčrt analýzy interakcie „človek a prostredie”.

BENČÍKOVÁ, I.: Jarmočné piesne na Slovensku.

SIROVÁTKA, O.: Der ethnische Humor.

*Na obálke:*

Detailedy titulných stránok jarmočných tlačí z konca 19. storočia. K článku I. Benčíkovej  
Príspevok ku štúdiu jarmočných piesní na Slovensku.

Toto číslo sponzoruje folklórny súbor Lúčnica a Slovenská poľnohospodárska banka

*Dear Reader,*

*Slovenský národopis (Slovak Ethnology)* is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

**HLAVNÝ REDAKTOR**  
Milan Leščák



**VYKONNÉ REDAKTORKY**  
Lubica Chorváthová  
Zora Vanovičová

**REDAKČNÁ RADA**

Stanislav Brouček, Lubica Dropová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko,  
Josef Jančář, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krékovičová, Martin Mešša, Ján  
Mikula, Vojtech Vlček, Božena Šimková, Miroslav Váček

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

[www.ebsco.com](http://www.ebsco.com)  
[www.cejsh.icm.edu.pl](http://www.cejsh.icm.edu.pl)  
[www.ceeol.de](http://www.ceeol.de)  
[www.mla.org](http://www.mla.org)  
[www.ulrichsweb.com](http://www.ulrichsweb.com)  
[www.willingspress.com](http://www.willingspress.com)

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)  
European Reference Index for the Humanities (ERIH): [www.esf.org](http://www.esf.org)

# SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

## OBSAH

### ŠTÚDIE

**Salner Peter:** Tolerancia a intolerancia vo veľkých mestách Strednej Európy (model Bratislavský) ..... 3

**Luther Daniel:** Spoločenské konflikty v popravcovej Bratislave (1919-1924) ..... 16

**Eliáš Pavol:** Ľovek a rastlinstvo: náčrt analýzy interakcie „Ľovek a prostredie“ v modelových územiaciach obci Dobrá Niva a Michalková ..... 30

**Benčíková Ivona:** Príspevok ku štúdiu jarmočných piesní na Slovensku ..... 44

**Sirovátkova Oldřich:** Der ethnische Humor (in German) ..... 55

### DISKUSIA

**Jakubíková Kornélia:** Je etnická identifikácia funkciou jazyka a kultúry? ..... 60

### MATERIÁLY

**Churý Slavko:** Pestovanie a choroby zemiakov v polovici 19. storočia v zrkadle archívneho materiálu z Liptova ..... 65

**Slavkovský Peter:** História jedného družstva ..... 69

**Vidová Regina - Zajonc Juraj:** Tvorba, použitie a význam systému banky dát a fondu čiernobielych fotografických pozitívov FOPO v NÚ SAV ..... 80

### ROZHĽADY - SPRÁVY - GLOSY

**Švecová Soňa:** PhDr. Josef Kandert, CSc., päťdesiatnikom ..... 84

**Lešák Milan:** Za Oldřichom Sirovátkom (1925-1992) ..... 85

**Slavkovský Peter:** Ján Hyčko (1915-1993) ..... 87

Výsledky výskumných úloh NÚ SAV a KE FFUK v roku 1992 ..... 88

**Lešák Milan:** Konferencia Folklór v identifikačných procesoch spoločenstva ..... 90

**Kaľavský Michal:** Konferencia "Mniejszoscie narodowe i religijne w pokomunistycznej Europie srodkowo-wschodniej" ..... 92

**Kadlecová Andrea:** Čo sa skrýva za skratkou PPPP? ..... 92

**Paličková Jarmila:** 2. Konferencia EASA ..... 95

**Eliášová Eva:** Sommerakademie - Volkskultur 1992 ..... 98

**Danglová Olga:** Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - bilancja funkčného obdobia 1989-1992 ..... 99

Záverečný protokol Etnofilm Čadca 1992 ..... 101

**Kaľavský Michal:** Výstava „Objektívom Pavla Socháňa“ ..... 101

**Mušinka Mykola:** Národopisná činnosť Oresta Zilinského ..... 102

### RECENZIE - ANOTÁCIE

Neznámi Rómovia (Michal Kaľavský) ..... 110

Ethnokulturelle Prozesse in Gross-Städten Mitteleuropas, - Leute in der Gross-Stadt, -Lidé města I. Pražané - jiní - druzí - cizí. (Katarína Poplelková) ..... 112

Engman M.(ed.): Ethnic Identity in Urban Europe (Gabriela Kiliánová) ..... 114

Sytuacja mniejszościowa i tożsamość (Jarmila Paličková) ..... 117

Hola, hola, pastuškové (Eva Krekovcová) ..... 118

Naulko V.I. a kol.: Kultura i pobut naselenia Ukrajiny (Mykola Mušinka) ..... 120

Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku (Michal Kaľavský) ..... 121

ANOTÁCIE ..... 123

## CONTENTS

### STUDIES

**Salner Peter:** Tolerance and Intolerance in Capitals of Central Europe (the Bratislava Model) ..... 3

**Luther Daniel:** Social Conflicts in Bratislava in the Post-Overture Years 1919-1924 ..... 16

**Eliáš Pavol:** Man and Flora: An Analytic Outline of the Interaction of Man and the Environment in the Territorial Model of the Dobrá Niva and Michalková cadastral areas ..... 30

**Benčíková Ivona:** A Study of Market-Fair Songs in Slovakia ..... 44

**Sirovátkova Oldřich:** Der Ethnische Humor (in German) ..... 55

### DISCUSSION

**Jakubíková Kornélia:** Is the Ethnic Identification Function of Language and Culture? ..... 60

## MATERIALS

Churý Slavko: Potatoes, their Growing and Diseases in the 19th Century as Reflected in Archive Material from Liptov Region .....	65
Slavkovský Peter: History of One Farming Cooperative .....	69
Vidová Regina - Zajonc Juraj: Concept, Application and Relevance of a Database System and an Archive of Black-and-White Photographes /FOPO/ in the Institute of Ethnology, SAS, Bratislava .....	80

## HORIZONS-NEWS-GLOSSARY

Švecová Soňa: PhDr. Josef Kandert, CSc. fiftier .....	84
Leščák Milan: To the Memory of Oldřich Sirovátka (1925-1992). ....	85
Slavkovský Peter: Ján Hyčko (1915-1993).....	87
The results of research projects of Institute of Ethnology of Slovak Academy of Sciences and of the Department of Ethnology at Comenius University in 1992 .....	88
Leščák Milan: The Conference „Folklore in the Identification Process of Society” .....	90
Kalavský Michal: The Conference „National and Confessional Minorities in Post-Communist East-Central Europe” .....	92
Kadlecová Andrea: What is Hidden Behind the Acronym PPPP? .....	92
Paličková Jarmila: The Second Conference of EASA .....	95
Eliášová Eva: Sommerakademie - Volkskultur 1992 .....	98
Danglová Olga: The Polish Towarzystwo Ludoznawcze - the Evaluation of the Functional Period 1989-1993 .....	99
The Final Record from the Etnofilm Čadca 1992 ...	101
Kalavský Michal: The Exhibition “By Object-Lens of Pavol Socháň” .....	101
Mušinka Mykola: The ethnographic activities of Orest Zilinskyj .....	102
BOOK REVIEWS - ANNOTATIONS .....	110

## INHALT

### STUDIEN

Salner Peter: Toleranz und Intoleranz in den grossen Städten Mitteleuropas (Modell Bratislava) .....	3
Luther Daniel: Gesellschaftliche Konflikte in Bratislava (1919-1924) .....	16
Eliáš Pavol: Mensch und Flora: eine Skizze der Analyse der Interaktion „Mensch-Umwelt“ in	

den Modellgebieten der Gemeinden Dobrá Niva und Michalková .....	30
Bencíková Ivona: Beitrag zum Studium der Bänkelgesange in der Slowakei .....	44
Sirovátka Oldřich: Der ethnische Humor (in deutscher Sprache) .....	55

## DISKUSSION

Jakubíková Kornélia: Ist die ethnische Identifikation Funktion der Sprache und Kultur?.....	60
---	----

## MATERIALIEN

Churý Slavko: Anbau und Kartoffelkrankheiten in der Mitte des 19. Jahrhunderts im Spiegel des Archivmaterials von Liptov .....	65
Slavkovský Peter: Die Geschichte einer LPG .....	69
Vidová Regina - Zajonc Juraj: Bildung, Anwendung und Bedeutung des Systems der Datenbank und des Fonds der schwarzweiss fotografischer Positive FOPO im Ethnologischen Institut der Slowakische Akademie der Wissenschaften .....	80

## RUNDSCHAU - NACHRICHTEN - GLOSSEN

Švecová Soňa: PhDr. Josef Kandert, CSc., fünfzigjährig .....	84
Leščák Milan: Nachruf an Oldřich Sirovátka (1925-1992) .....	85
Slavkovský Peter: Ján Hyčko (1915-1993) .....	87
Ergebnisse der Forschungsprojekte des Ethnologischen Institutes bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften und des Lehrstuhls für Ethnologie der Komenskýs Universität im Jahre 1992 .....	88

Leščák Milan: Internationale Konferenz „Folklor in der Identifikationsprozessen der Gemeinschaft” .....	90
---	----

Kalavský Michal: Konferenz „Die nationale und konfessionelle Minderheiten in der post-kommunistischen Mitteleuropa” .....	92
---	----

Kadlecová Andrea: Was verbirgt sich hinter der Abkürzung PPPP .....	92
---	----

Paličková Jarmila: Die zweite EASA Konferenz .....	95
--	----

Eliášová Eva: Sommerakademie - Volkskultur 1992 .....	98
---	----

Danglová Olga: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - Bilanz der Funktionsperiode von 1989-1992 .....	99
--	----

Schlussprotokoll vom Etnofilm Čadca 1992 .....	101
--	-----

Kalavský Michal: Ausstellung „Durch das Objektiv von Pavol Socháň” .....	101
--	-----

Mušinka Mykola: Orest Zilinskyjs ethnographische Tätigkeit .....	102
--	-----

BÜCHERBESPRECHUNGEN - ANNOTATIONEN .....	110
--	-----

## TOLERANCIA A INTOLERANCIA VO VEĽKÝCH MESTÁCH STREDNEJ EURÓPY (MODEL BRATISLAVA)

**PETER SALNER**

**Národopisný ústav SAV, Bratislava**

V tomto príspevku zhŕňam východiská a poznatky z dvojročného výskumu. V rámci projektu „Etnokultúrne procesy vo veľkých mestách Strednej Európy“ sa zameriaval predovšetkým na otázky tolerancie a intolerancie v prostredí Bratislavы.

Slovenská etnológia (aj urbánna) uprednostňuje mikropohľad. Pri analýze kultúry a spôsobu života lokálneho spoločenstva využíva v prvom rade údaje miestnych obyvateľov. Poznatky a spomienky informátorov však len zriedkavo prekračujú hranice vlastných skúseností a prostredia, v ktorom žijú. Vzniká tak model lokálneho spoločenstva ako uzavretého, od okolitého sveta akoby izolovaného a nezávislého systému.

Už z prvých výskumov tolerancie a intolerancie v Bratislave vyplynulo, že táto problematika vyžaduje iný prístup. Je zložkou každodenného života, s ktorou sa stretávame prakticky pri každom osobnom alebo skupinovom kontakte. Je taká všadeprítomná, že neraz si ju ani neuvedomujeme. Ďalšie sondy ukázali, že tolerancia a intolerancia sa neformuje len v bezprostrednom okolí. Ovplyvňujú ich udalosti širšieho dosahu (zákony, politický systém, vojnové udalosti). Preto treba analyzovať poznatky nielen v rámci lokálneho spoločenstva, ale aj v iných rovinách, teda na úrovni:

1. SPOLOČNOSTI (sociálne, ekonomicke a politické makroprocesy)
2. SPOLOČENSTVA (diferenciácia lokálnej komunity)
3. MALÝCH SKUPÍN (formálnych i neformálnych)

Pre potreby nášho výskumu sme toleranciu pracovne definovali ako úsilie skupiny a jej členov pochopiť a akceptovať názory a normy, odlišné od ich vlastných. Základom takého prístupu je teda preferovanie modelu diferencovaného spoločenstva, v ktorom vedľa seba fungujú rôzne ideológie, rozdielne formy kultúry a spôsobu života.

Intolerancia sa naproti tomu spája s tendenciou potlačiť či dokonca vykoreníť odlišné formy a názory, neraz aj za cenu násilia. Ideálom je v tomto prípade homogénny model spoločnosti.

Etnologická orientácia na lokálne spoločenstvo a jeho diferenciáciu umožňuje analyzovať konkrétné formy spolužitia v rôznych historických a spoločenských podmienkach. Výskumný projekt sa zameral na Bratislavu v 20. storočí. Prvoradá pozornosť sa upriamila na obdobia, v ktorých možno predpokladať zvýšenú mieru tolerancie, teda tie, v ktorých sa pluralita názorov a foriem hodnotí pozitívne.

Tolerancia a intolerancia neexistujú „samy osebe“, vo vzduchoprázdne. Nie sú ani prejavom (len) individuálnych morálnych či iných zásad. Objavujú sa pri každom kontakte medzi

skupinami a ich členmi, pričom sa v nich odrážajú tak skupinové ciele ako globálne spoločenské a politické procesy. Pokial tieto kontakty neprekročia nepísané, no kontrolované „hranice spoločenskej tolerancie”, nemajú vzájomné vztahy konfliktný charakter a vlastne sa nimi nikto nezaoberá.

Záujem verejnosti i odborníkov sa prejavuje až v momente, ked je pokojné spolužitie nahradené násilím. Vtedy všetci: vedci, politici aj masmédiá urýchlene analyzujú priebeh, príčiny a dôsledky sporov. Objavujú sa vedecké rozbory, pred verejnoscou defilujú ľudské drámy a krvavé hrôzy. Dochádza tu k určitému paradoxu. Pozitívny obraz, t.j. bezkonfliktné „spolužitie v rozmanitosti” si všíma mälokto, stredobodom pozornosti sa stane negatívny obraz.

Rozmery hraníc spoločenskej tolerancie determinuje miera plurality názorov, akceptovaná v spoločnosti a jej častiach. Ak teda spoločnosť ako celok (a tým aj spoločenstvo ako jej časť) nadradzuje niektorú konkrétnu (etnickú, sociálnu, náboženskú či inú) ideológiu nad ostatné a vyžaduje konformitu s ňou, možno predpokladať stupňovanie konfliktov a vzrast intolerancie nielen vo vzťahoch „oficiálnych”, úradných, ale aj pri neformálnych kontaktoch. Všetky súčasti spoločenstva sa musia aspoň navonok prispôsobiť a podriadiť. Na druhej strane sa potvrdilo, že preferovanie rôznorodosti, názorovej plurality, podporuje vzrast tolerancie tak pri formálnych, ako aj neformálnych kontaktoch.

Zo sociálnej psychológie vieme, že každý z nás je členom mnohých skupín, ktoré sa odlišujú zložením, programom, cieľmi. Neraz do tej miery, že členstvo v nich prináša vnútorné konflikty (Krech 1968). Z hľadiska tolerancie však predstavuje najmä prednosť. Príslušnosť k rôznym skupinám sa spája so spoznávaním nových, kultúrne či sociálne odlišných fenoménov. Žmenšuje sa strach z nepoznaného, stráca sa predstava o ohrození zo strany týchto „neznámych, a preto nebezpečných” kultúr a ich nositeľov. Členstvom jednotlivca v mnohých navzájom nezávislých skupinách sa zároveň zhustuje sociálna sieť a znížuje sa anonymita, charakteristická pre prostredie veľkých miest. Priamo úmerne sa zvyšuje účinnosť sociálnej kontroly

Prirodzene, aj v pluralitnom prostredí sa objavujú prejavy intolerancie a násilia. Stačí spomenúť účinkovanie skínhedov v podmienkach súčasných slovenských, ale aj českých alebo nemeckých miest. Časť spoločenstva víta ich aktivitu ako formu trestu za predchádzajúce porušenie hraníc (zo strany Rómov, azylantov, asociálnych živlov a pod.), väčšina ich však prijíma ako neželanú úchylku od všeobecne uznávaných noriem.

Násilie zo strany militantných skupín i prípadné reakcie oficiálnej moci neprinášajú pre väčšinu obyvateľov problém, aký postoj zaujat. Sympatie strácajú tí, ktorí viac prekročili hranice spoločenskej tolerancie, bez ohľadu na to, či ide o členov neformálnych skupín alebo príslušníkov polície.

Zložitejšia situácia nastáva, ak „nepriateľa” určila a napadla oficiálna moc. Nejde o abstraktnú teóriu či ojedinelyj jav. V 20. storočí sme sa neraz stretli so situáciou, že vládnucu sila vyvolala a podporila prejavy násilia proti iným (v tomto ponímaní nepriateľským) skupinám. V takomto prípade sa členovia spoločenstva neraz dostanú do rozporu medzi všeobecnými morálnymi zásadami a požiadavkami „vrchnosti”.

V prostredí Bratislavы v 20. storočí boli neraz na okraj spoločenstva vyobcované celé skupiny obyvateľstva, či dokonca museli mesto dočasne alebo natrvalo opustiť. Stačí spomenúť osudy Čechov, Židov, Rómov po roku 1939, neskorší prípad Madarov a Nemcov, príbehy „triednych nepriateľov”, „náboženských tmárov”, „sionistov”, „inteligentov” po roku 1948, či „pravicových oportunistov” atď.

Vplyvy totality sa neobmedzujú len na administratívne procesy, ale ovplyvňujú aj medzi ľudské vztahy. K postaveniu „na okraji spoločnosti” prispievajú nositelia moci, ale aj anonym-

ní ľudia z ulice, ich dobré, ale najmä zlé vlastnosti. Aj za nepriaznivých podmienok sa prejavujú (prežívajú) prvky tolerancie. Mnohí jednotlivci sa usilujú z morálnych či iných dôvodov uľahčiť postavenie utláčanej skupiny ako celku alebo niektorých jej predstaviteľov. Takéto postoje idú niekedy až na hranicu obetovania sa jednotlivca a jeho rodiny. (Spomeniem muža, ktorý dostal od štátu Izrael vysoké vyznamenanie. Jeho rodičia skrývali počas vojny 14 ľudí. Aby ich malý chlapec nemohol prezradíť, nenaučili ho rozprávať.) Podobné konanie má obyčajne individuálny rozmer. Deje sa bez vedomia ostatných príslušníkov spoločenstva, často dokonca proti ich vôli. Spája sa s vedomím možného trestu zo strany úradov či vlastnej skupiny. V podmienkach totalitnej spoločnosti teda tolerancia existuje, nie je však bežným a oceňovaným javom. Niekedy skôr naopak.

Toleranciu však nemožno vždy hodnotiť jednoznačne kladne a intoleranciu záporne: už preto, že etnológ by sa dostal do pozície suds, ktorý namiesto analýzy rieši problém, dokedy je konanie ešte tolerantné (čiže kladné), a v ktorom okamihu začína intolerancia. Navyše poznatky etológov dokumentujú, že určitá miera agresivity je potrebná aj v rámci ľudského druhu (Lorenz 1992). Platí to predovšetkým v situácii, keď ignorovať porušenie hraníc spoločenskej tolerancie znamená ohrozenie vlastnej skupiny a podporu agresie.

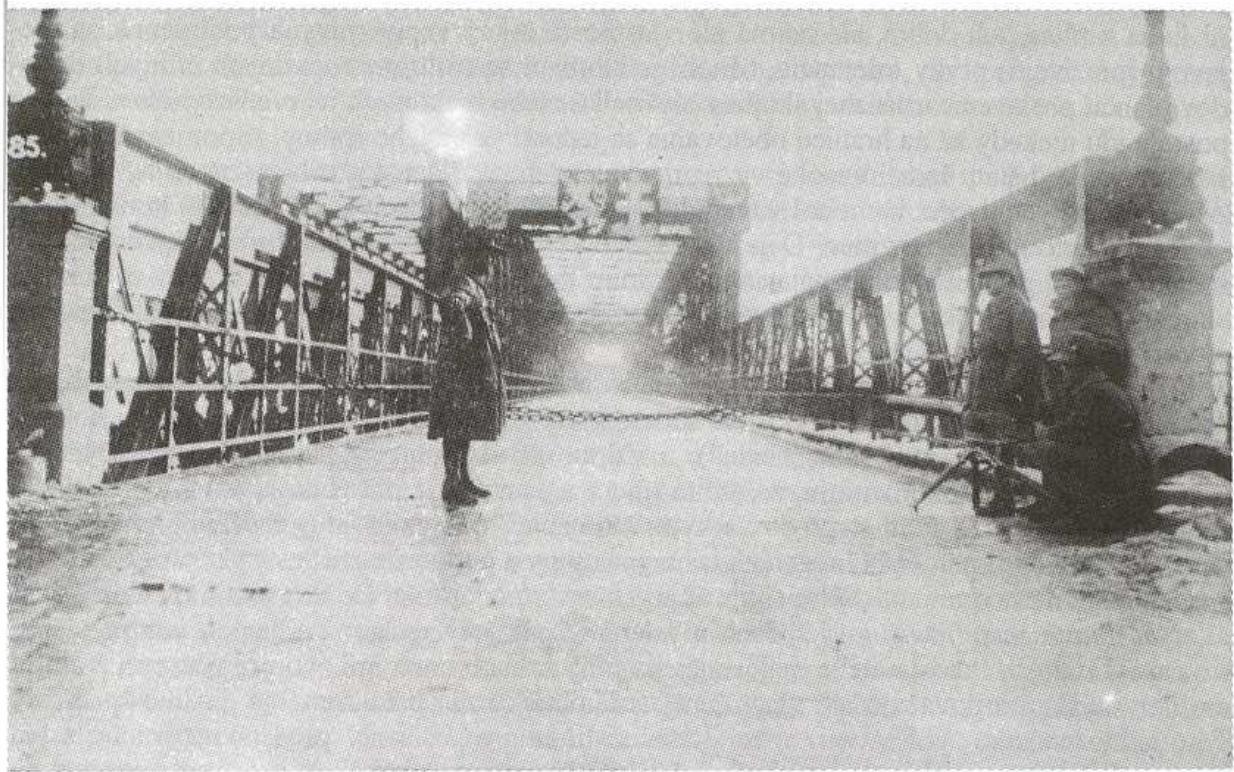
Subjektivitu hodnotenia podmieňuje aj jav, ktorý z nedostatku lepších termínov označujem ako *väčšinový*, resp. *menšinový* spôsob myslenia. Spája sa s apriórne odlišnou interpretáciou rovnakej udalosti. Predstavitelia majoritnej skupiny sa nad mnohými svojimi názormi a činmi ani nezamýšľajú a považujú ich viac menej automaticky za „prirodzené“ a „jedine správne“. Táto jednoznačnosť vyplýva o.i. aj zo skutočnosti, že pre „väčšinu“ predstavuje minorita len jeden z mnohých problémov - niekedy zdaleka nie najvýznamnejší. V prostredí menšiny sa tieto javy vnímajú inak. Minority neraz nepoznajú vážnejší problém, než vzťahy k obklopujúcej ju väčšine - už preto, že dobrovoľne alebo nedobrovoľne musia reflektovať a rešpektovať názory majority. Naopak to platí nemusí.

Obyvatelia Bratislavы zažili v 20. storočí niekoľko historických zmien, ktoré ovplyvnili ich osud. Spoločenský význam mesta zároveň znamenal, že sa stalo prítažlivým cieľom pre „ekonomicke“ i politicky motivované migrácie z blízkeho i vzdialeneho okolia.

Spoločenské makroprocesy inšpirovali migrácie, ale vyvolávali aj pohyby opačným smerom. Mnohí mesto opustili, a nie vždy dobrovoľne. V konečnom dôsledku novopristahovalci počtom i postavením v mestskej či štátnej správe prevrstvili autochtonne obyvateľstvo. V rôznych obdobiach sa etnické, sociálne či kultúrne zloženie pristavaľcov menilo v súvislosti so širšími, celospoločenskými procesmi. Tak, ako sa striedali režimy, menili sa aj hodnoty a normy, ktoré v bratislavskom prostredí prevládali. Výsledkom boli nielen zmeny v štruktúre obyvateľstva, ale aj v kultúre a spôsobe života (Salner 1992).

Už zbežný pohľad na tzv. prešporskú spoločnosť pred I. svetovou vojnou ukazuje, že v nej existovali sociálne, náboženské, a najmä etnické konflikty. V tomto období išlo o intenzívnu madarizáciu (orientovanú proti všetkým nemadarským skupinám) a reakcie na ňu. V Bratislave zasiahla predovšetkým vtedy najpočetnejšie nemecké etníkum. Podľa štatistik pomer medzi príslušníkmi slovenského, madarského a nemeckého etnika sa od roku 1890, resp. 1910 výrazne zmenil. Na porovnanie uvádzam aj stav z roku 1930:

	Slováci	Madari	Nemci	Iní
1890	16,6	19,9	59,9	3,6
1910	14,9	40,5	41,9	2,7
1930	29,8	16,2	28,1	25,9



Bratislavská netolerancia (Dunajský most ako štátnej hranice), rok 1919.  
Repro: H.Bakaljarová. Pohľadnica zo zbierky J. Gierata



Počiatky bratislavskej tolerancie: príchod a privitanie československej vlády v Bratislave (február 1919). Repro: H. Bakaljarová. Zo zbierky J. Gierata

Paradoxne sa domnievam, že netolerantný prístup k národnostnej otázke sa postupne stal jedným zo základných kameňov neskoršej prvorepublikovej spoločenskej plurality a s ňou spojenej tolerancie. Vytvorila sa totiž určitá rovnováha, v dôsledku ktorej až do druhej svetovej vojny ani jedna etnická skupina nezískala absolútну väčšinu a nedosiahla v meste rozhodujúci vplyv (Salner 1991).

Prehľad najdôležitejších udalostí v dejinách Bratislavы 20. storočia (august 1914; október 1938; apríl 1945; február 1948; august 1968; november 1989; jún 1992) signalizuje, že historické procesy sa pohybovali častejšie od demokracie k totalite a jej upevneniu než v opačnom smere.

Každý z uvedených dátumov naštartoval veľmi zložité spoločenské procesy, ktoré sa rýchlo premietli do konkrétneho fungovania mesta a života obyvateľov. Prinášali so sebou zmeny v spôsobe života jednotlivcov, skupín i celej spoločnosti. Sprevádzal ich často triumfálny príchod víťazov i smutný odchod porazených, ktorí opúšťali nielen historickú scénu, ale neraz aj hranice mesta. Opakovaná výmena obyvateľstva spôsobila, že viacetnická, prevažne meštianska Bratislava sa prinajmenšom navonok zmenila na národnostne homogénne proletárske mesto. Do zabudnutia upadli viechy, kaviarenské spoločnosti i tradičné prejavy mestskej obyčajovosti: plesy, sprievody, cirkevné aktivity (Feglová 1987; 1992), spolková činnosť (pozri Mannová 1986; 1991; 1992), medziľudské aktivity v uliciach mesta (Luther 1991) atď.

Novopristahovalci sa nemali pri procese adaptácie o čo oprieť. Tradičné mestské formy boli potlačené, v lepšom prípade utajené. Vzhľadom na anonymitu veľkého mesta sa nemohli spoliehať ani na spoločenské kontakty. K dispozícii mali len normy a formy pôvodného (obyčajne vidieckeho) prostredia, ktoré mohli realizovať len v intimnom kruhu rodiny, príp. v úzkom susedskom či kolektíve (Feglová-Salner 1985).

Rozdiely medzi prisťahovalcami a starousadlíkmi v tejto rovine ukazuje len podrobnejšia analýza. Na povrch však vychádzali v inej polohe, vo vzťahu k Bratislave a jej dominantám. Ak prezeráme dobovú tlač, od polovice 20. rokov vidíme, že sa permanentne opakuje základný model: Jedna skupina sa usiluje v mene „rozumu a pokroku“ nahradí historické objekty, označované neraz pejoratívne pojimami „ruiny“, „barabizne“, „budovy, čo robia mestu len hanbu“, novostavbami.

Zástancovia opačných názorov hodnotia tie isté objekty ako „cenných svedkov našej histórie“ a podobnými vzletnými formuláciami, kým modernú architektúru (aspoň v historickej štvrtiach) posudzujú negatívne. Predmet sporu sa časom menil: bratislavský hrad mal ustúpiť Zemskému palácu a neskôr študentskému centru (Kočí-Dvořák 1991). Podhradie či synagóga „podlahli“ Mostu SNP, nasledoval konflikt Hradný vrch versus budova parlamentu (Huba 1987) alebo spor o hotel Danube na dunajskom nábreží. Napriek meniacim sa politickým, etnickým, náboženským atď. pomerom zostávalo zloženie súperiacerich strán stabilné: *u s a d l í c i* kontra *p r i s t a h o v a l c i* (Salner 1992).

V symbolickej rovine sa permanentne „striedanie stráží“ prejavovalo zdanlivo menej boľavo: premenovávaním ulíc, názvov inštitúcií či výmenou „ideovo nevhodných“ pamníkov. Za mnohé príklady spomeniem len osudy jednej budovy. „Café Hungária“, ako sa nazývala koncom 19. storočia, sa premenovala podľa nového majiteľa na „Café Berlín“. Počas II. svetovej vojny to bol „Herrman Göring Haus“ a po krátkej medzihire (autosalon) tu dlhé roky fungoval Dom ZČSSP. Momentálne patria tieto priestory Slovenskej národnej galérii. Podobné osudy malo aj najväčšie bratislavské námestie. Z Trhového sa stalo Námestie cisára Wilhelma, neskôr Republiky, Hlinkovo, Stalinovo a od roku 1962 je Námestím SNP.

Spomínané dátumy a udalosti neboli charakteristické len pre Bratislavu. Osudy mesta a jeho obyvateľov prebiehali paralelne s vývinom v susedných štátouch. „Čo sme my v strednej Európe zažili prinajmenšom od generácie našich starých rodičov - a čo poznáme aspoň z ich

rozprávania - nás silno spojilo. Je to spoločenstvo pocitov a skúseností. Nenájdete rodinu, jedno či v Nemecku, v Maďarsku, v Drážďanoch alebo Krakove, v ktorej by sa nenašli zážitky rovnakého druhu. To značí, že máme spoločnú reč napriek rôznosti našich jazykov”, skonštaoval I. Szabó (1991).

Ešte výraznejšie dokumentuje súvislosť medzi Bratislavou a okolitými mestami príspevok historika P. Hanáka (1992). Pretržitosť maďarských dejín 20. storočia ilustruje príkladom, v ktorom nachádzame jednoznačné podobnosti so situáciou Slovenska: „Predstavme si verného poddaného Jeho Veličenstva Františka Jozefa I., ako v jeseni 1918 víta republiku Mihálya Károlyho, o necelý polrok, počas niekoľkých dní republiky rád ešte stihne defilovať s „masami” na sviatok 1. mája, aby v jeseni toho istého roku s pokojným svedomím podával dôkazy o svojom kresťanstve a vernosti národu. Možno si tiež predstaviť statočného vojaka Horthyho armády, ako sa v časoch krvavej jesene 1944 usilovne snaží, aby sa naňho zabudlo, a ako mal necelý rok na preoblečenie sa za demokrata, než bude musieť opäť ohnúť chrbát počas rafinovanej diktatúry Mátyáša Rákosiho a rozpomínať sa, že jeho predkami boli chudobní dedičania. V októbri 1956 bude s hlbokým, ale opatrým nadšením očakávať pomoc západných armád, aby si v období kádárovskej konsolidácie kamienok ku kamienku budoval okrem skromnej chaty aj zaslúžený sociálny vzostup. Tento statočný vojak si musel v marci 1990 dosť lámať hlavu, kým sa rozhodol, ku komu sa dá a koho zvolí”.

Tento model naznačuje zároveň ďalšiu rovinu tolerancie a intolerancie, totiž identitu jednotlivca v prostredí meniacich sa spoločenských systémov. Aj zjednodušený pohľad dokumentuje rozdiely medzi podmienkami života v demokracii, resp. v totalite.

Odborná literatúra i spomienky pamätníkov hodnotia všetky spomenuté dátumy (i ich dôsledky) rozporne. Napriek tomu možno za jednoznačnú považovať skutočnosť, že požadovanej podmienke tolerantného spolužitia rôznych skupín najlepšie zodpovedajú desaťročia medzi svetovými vojnami, teda obdobie existencie ČSR.

Pravdepodobne nie je náhodné, že začiatok i zánik tohto obdobia bol ohraničený násilím. Vznik nového štátu predchádzalo krvipreliatie dovtedy najväčšej svetovej vojny, zavŕšilo ho dodnes najväčšie utrpenie II. svetovej vojny. Historické udalosti sa premietli aj do lokálnych „malých dejín”. K zmätkom po prvej svetovej vojne patrí príchod čsl. legionárov na Nový rok 1919 rovnako, ako nepokoje v meste. Slovenský deník (14.2.1937) spomína na prvé dni existencie ČSR nasledovne:

„V Bratislave prežívali sa prevratové dni v znamení rozpútaných vášní, ohrozujúcich najmä majetkovú bezpečnosť. Tie rabovačky pôsobili na pokojnejšiu časť obyvateľstva priam desive práve preto, že po celú vojnu v meste žilo sa pomerne dobre, že nebola tu zvláštna nôdza, strach, že majetky a životy padnú tu za obeť plieneniu válečnému. Obyvatelia z vojny mali len dojmy druhoradé: z transportov ranených, z nástupu vojsk, ich pochodu bratislavským hlavným nádražím, z návratu vojsk z front ruskej a rumunskej, zo zajateckých transportov.” K upokojeniu neprispela ani skutočnosť, že veliteľ mesta dal internovať množstvo maďarských dôstojníkov, pretože nerešpektovali príkaz nenosiť na verejnosti uniformu, alebo aspoň „zameniť čiapku vojenskú civilným klobúkom...”(Slovenský deník, 17.1.1919).

Ďalšie vzrušenie priniesol príchod novej československej vlády do mesta začiatkom februára 1919. Podľa novinových správ „nešlo sa bočnými ulicami, ako sa navrhovalo a slovenská vláda mala viac odvahy ako posádkový veliteľ bratislavský, italský plukovník Barecca, ktorý uznal za potrebné odmietnuť zodpovednosť za životy členov vlády” (Slovenský deník 14.2. 1937). Obojstranná neistota bola opodstatnená. Rozpad monarchie a vznik ČSR znamenal pre jednotlivcov najväčšiu a najkomplexnejšiu zmenu v dejinách 20. storočia. Dovtedajšie symboly a istoty sa stali minulosťou: Rakúsko-Uhorsko sa zmenilo na množstvo menších štátov, rozdelených hranicami, cisára nahradil prezident, namiesto čiernožltej zástavy viala trikolóra,

čeština a slovenčina vystriedali dosiaľ prevažujúcu nemčinu, resp. madarčinu, vznikla iná štát- na hymna, do mesta prišli nové úrady solidárne s nastupujúcim režimom a vystriedali dovte- dajší byrokratický aparát.

Takýto komplex zmien nebolo možno prijať bez problémov. Mnohí bývalí štátne zamest- nanci odmietli prísahu vernosti a vstúpili do štrajku. Napriek všetkému sa vzťahy pomerne rýchlo upravili. Významnou mierou k tomu prispel už príchod vlády. V úvodnom prejave (3.2.1919) minister pre Slovensko V. Šrobár „hovoril slovensky, madarsky i nemecky k oby- vatelom”, pričom o.i. zdôraznil, že „v lone Československej republiky bude každý občan môcť slobodne žiť, pestovať svoju národnú kultúru” (Slovenský deník, 14.2.1937).

V relativne krátkom čase vznikli rôznorodé štruktúry, ktoré fungovali na sociálnom, etnic- kom, náboženskom, kultúrnom, profesionálnom či záujmovom princípe. Dôležité je, že sa do nich aktívne zapojili všetky zložky mestského spoločenstva: starousadlíci rovnako ako sympatizanti s novým režimom. K najdôležitejším indikátorom existencie rozmanitosti patrili spolky. Ich významom, fungovania atď. sa v rámci výskumnej úlohy podrobne zaoberala E. Mannová (1987, 1992). Preto len v skratke spomeniem, že začiatkom storočia sa ich počet pohyboval okolo stovky, v roku 1931 dosiahol číslo 676.

Počet i charakter spolkov signalizuje jednak benevolenci zo strany úradov, ale predovšet- kým inú skutočnosť. Dokazuje, že obyvatelia mesta nemali obavu zverejniť svoju individuálnu identitu, že syndróm „menšinového myslenia” neexistoval, resp. sa prejavoval len okrajovo. „Prešporské spoločnosti”, slovenské nacionálne orientované strany, židovské spolky, združo- vanie sa sociálne slabších vrstiev, politicky motivované aktivity, rôzne „záhadné” slobodo- murárske lóže, činnosť madarských, nemeckých, českých, slovenských, rómskych a iných združení jednoznačne vypovedajú o tolerantnom prístupe štátu a o dôvere občanov k nemu.

Širokú škálu združovacích aktivít ilustruje aj analýza fašiangovej sezóny. Práve plesy predstavovali spoločenský vrchol, ktorý dovoľoval rôznym sociálnym, kultúrnym, etnickým, náboženským a iným skupinám manifestovať členstvo v skupine, hrdosť nad dosiahnutými výsledkami, ale aj skutočnosť, že svoj pôvod či presvedčenie netreba utajovať ani pred okolím. Obyvateľom sa ponúkala účasť na plesoch katolíckych, evanjelických či židovských organizá- cií. Vlastné podujatia pripravovali predstaviteľia všetkých etník, žijúcich v Bratislave, nielen najväčších z nich. Plesy odrážali aj profesionálnu a záujmovú štruktúru mesta. Každá z týchto aktivít osobitne i všetky spolu opäťovne signalizujú základný fakt: jednotlivci a skupiny sa cítili v bezpečí pred úradmi i spoluobčanmi.

Toleranciu, resp. intoleranciu vo vzťahoch medzi skupinami a jednotlivcami odzrkadlovali aj pohostinské zariadenia. V bratislavských kaviarňach sa pravidelne schádzali ľudia, ktorých spájali podobné záujmy. Stále miesto tu mali jedinci, ale aj rôzne spolky, ktoré využívali prie- story kaviarní namiesto chýbajúcich spolkových miestností.

Kaviarne slúžili ako miesto na schádzanie sa ľudí s rovnakými záujmami. Zložením návštěvníkov boli homogénne. Viečky plnili zas inú funkciu. Vytvárali akýsi rez napriec spoločnosťou. Tu, skôr náhodne než koordinované, sa stretávali príslušníci najrôznejších spoločenských vrstiev. Táto stránka bratislavskej tolerancie - spoločná zábava vzájomne anonymných predstaviteľov rôznych sociálnych a etnických skupín, dominuje v spomienkach pamätníkov či v memoárovej literatúre. Symboliku vzájomnej blízkosti podčiarkuje i fyzický kontakt, podmienený prevládajúcim zariadením interiéru viečok - dlhými lavicami.

Uvedené i ďalšie poznatky z výskumu potvrdzujú úvodnú tézu: že bratislavská spoločnosť medzivojnového obdobia bola pluralitná a že táto rozmanitosť sa priamo úmerne prejavovala aj toleranciou v konkrétnych vzťahoch medzi rôznymi skupinami a jednotlivcami. Toleran- nosť však nemožno stotožňovať s bezkonfliktnosťou. Diferenciáciu spoločenstva sprevádza rôznorodosť záujmov, ktorá nevyhnutne vyvoláva aj rozpory v rozličných sférach kultúry a spôsobu života.



Počiatky bratislavskej tolerancie: príchod a privitanie československej vlády v Bratislave (február 1919). Repro: H. Bakaljarová. Zo zbierky J. Gierata

V meste existovali sociálne motivované spory medzi zamestnávateľmi a zamestnancami. Národnostné konflikty sa prejavovali vo vzťahoch medzi starousadlíkmi a pristáhovalcami, alebo Slovákm na jednej a Madarmi, Židmi či Čechmi na druhej strane. Verejnosc sa o nich dozvedela napr. prostredníctvom protestných akcií na rôznych kultúrnych podujatiach. Prejavovali sa v SND (Lajcha 1975), na stredných a vysokých školách (Varsik 1987) i pri športových zápoleniach medzi slovenskými a madarskými klubmi (Mašlonka-Kšíňan 1988) či ignorovanie nemeckých viech, ktorých majitelia sa verejne prihlásili k ideám nacizmu. V ekonomickej oblasti sa prejavili napr. v rozdielnych postojoch kaviarnikov, resp. viechárov, ktorí sa vzájomne obviňovali z nekalej konkurencie a z porušenia predpisov.

Ako vidno, konflikty existovali. Podstatná je iná vec: spôsob ich riešenia. Možno skonštatovať, že len výnimcočne sa objavovalo násilie. Nad silou prevládal hluk, symbolické prejavy boli častejšie než činy. Možno spomenúť muža, ktorý na protest proti madarskej hre rapkal pri divadelnej pokladni drevneným rapkáčom (Lajcha 1975) či štrajk čašníkov proti nízkym mzdám. Podľa V. Hančina (1982 - 1988) obsadili miesta v drahých kaviarnach a reštauráciach, ale objednávali si najlacnejšie jedlá a nápoje (polievku, sódu, slabé pivo).

Toto obdobie začalo aj skončilo rovnako: násilím „velkej histórie“, ale aj tvrdým dopadom „malých dejín“ na obyvateľov mesta. Slovenský deník (5.11.1938) priniesol stručnú informáciu, podľa ktorej „v súvise s vybíjaním výkladných skriň židovských obchodov v Bratislave bol odcudzený rozličný tovar“. Jeden z pamätníkov komentoval spomínané udalosti slovami, že „to nerobili Prešpuráci, to bola luza. Najviac boli aktívni študenti zo Svoradova. Samé červené trenírky, čo vám mám viac hovoriť“.

Prvé signály o tom, že spoločenské procesy v okolitých krajinách sa prenášajú i do života bratislavských obyvateľov, vidno už pred Mníchovom. Podľa jedného z informátorov (1910) „prišli večery v Štefánke, keď si Maďar objednal u Pita pesničku a Slováci začali pri stoloch hvízať, alebo si Slováci objednali ‘ejtotútotú’ a písali Nemci“. Prechod od tolerancie k intolerancii sa ešte viac zostril po „anšluse“ (pripojení Rakúska k Nemeckej ríši). Zmenená situácia sa odrazila v štýle novinových článkov, ale aj v medziľudských vzťahoch medzi príslušníkmi jednotlivých bratislavských etník. Radikálne sa vyostrili útoky prohenleinovských Nemcov proti bratislavským Židom: „Aj medzi slúžkami bolo mnoho henleinoviek. Tieto sa začali, menovite po anšluse, chovať hlavne proti židovským zamestnávateľom provokatívne, vyhŕázali sa im, bolo ich preto mnoho prepustených a teraz je v radoch nemeckých slúžok veľká nezamestnanosť“, hovorí jeden z mnohých publikovaných prípadov (Slovenský deník, 1.7.1938).

„Viechy sú prázdne, lebo tam chodia len Nemci a Maďari. Slováci a Česi chodia inde. Ak sa tam preča zatúla nejaký Čech alebo Slovák, tak je radosť veľká a je obslužený vzorne. Ovšem dostane sa do nemeckej viechy len omylom a z miestnej neznalosti“, približuje Slovenský deník (1.7.1938) inú rovinu štiepenia dovtedy tolerantného spoločenstva.

Vyostrili sa aj slovensko-české vzťahy. Nielen na univerzite, kde vzrástali útoky na českých pedagógov, ale aj inde: „A koho považujú tieto „Naše noviny“ za cudzieho? Azda Maďarov, Židov alebo povýšencov Nemcov? Ani chýru. Tí cudzí, na ktorých hrdlačí slovenský ľud podľa Našich novín sú tzv. „neslováci“, t.j. Česi“, konštatuje Slovenský deník (21.7.1938).

Oleja do ohňa pridal vyhlásenie autonómie v októbri 1938. Zmenu dovtedajších hraníc spoločenskej tolerancie ohlasuje skutočnosť, že k prvým krokom novej vlády patril zákaz činnosti niektorých spolkov (v poradí slobodomurárske, komunistické, polovojenské, telovýchovné) a neskôr aj politických strán. Koncom roka hrdý titulok oznámil, že na Slovensku je „jeden národ, jedna strana“. Spolky, ktoré prežili, museli zmeniť stanovy „na obraz režimu“. Deklarovaná vernosť novému systému prinášala aj rozlúčku s časťou „nevzhodných“ členov (Mannová 1992).



*Bratislavská tolerancia: synagóga a Dóm sv. Martina, symbol súžitia rozdielnych etnických a náboženských skupín.*  
Repro: H. Bakaljarová

O tom, že tieto zmeny sa dotkli aj jednoduchých občanov, svedčí fungovanie pohostinských podnikov. Kaviarne i viechy ostali sice miestom spoločenských kontaktov a zábavy, pribúdala však opatrosť, z úst hostí i personálu sa stále častejšie ozývali varovania. Politická diskusia opustila tieto priestory na desaťročia.

Výsledkom týchto procesov je ďalší, v predchádzajúcich obdobiach prakticky neznámy jav. V menšinových skupinách sa objavuje úsilie zatajiť alebo zmeniť vlastnú identitu. Dobová tlač a archívne pramene pravidelne informujú o hromadných krstoch, ktorými sa bratislavskí Židia pokúšali oklameť budúcnosť, ale aj o odpore cirkvi voči tomu.

Krst vo väčšine prípadov nepomohol: „...potom už bolo odrazu všetko jedno. Katolík či protestant, aj tak si Žid“ (Žiak 1990). Zakryvanie vlastnej identity však prinášalo aj ďalšie dôsledky: mnohí sa po rokoch nemohli alebo nechceli vratiť k „status quo“. Novú identitu nachádzali vo viere, pod ktorou sa skrývali v rokoch vojny, častejšie však v inej sfére, mimo náboženstva. Riešenie ponúkala komunistická ideológia, sľubujúca rovnosť bez ohľadu na náboženský alebo etnický pôvod. Vypovedá o tom aj nasledujúci dialóg: „Nie, ja nie som Židovka. Keď som mala 14 rokov, dali ma rodičia prekrstiť. „Ty si teda katolíčka?“ „Nie, ja nie som katolíčka. Ved vieš, že som v komunistickej strane.“ (Žiak 1990; porovnaj aj Niedermüller 1992).

Problémy s identitou museli na vlastnej koži spoznať aj iné skupiny bratislavského obyvateľstva. Vzápäť po vojne hrozil odsun miestnym Maďarom a Nemcom, neskôr prišli na rad predstavitelia „porazenej buržoázie“.

Mnohí nechceli opustiť mesto, v ktorom vyrástli, iní sa pokúšali vyhnúť budúcim problémom. Zhromažďovali doklady o slovenskom pôvode či proletárskych predkoch a túto skutočnosť dokazovali nielen na papieri, ale aj spôsobom vystupovania na verejnosti. Len po čase mnohí z nich zistili, že to, čo spočiatku považovali za účelovú masku, sa stalo súčasťou ich osobnosti.

Poznatky, prezentované v tomto príspevku (i v predchádzajúcich čiastkových štúdiách) potvrdzujú východiskovú hypotézu: mieru tolerancie či intolerancie nepodmieňujú len či predovšetkým jednotlivci a ich osobné vlastnosti, ale globálne procesy, ktoré formujú hranice spoločenskej tolerancie a tak vytvárajú (resp. likvidujú) predpoklady názorovej plurality.

Pre bratislavský vývoj je charakteristický vzrástajúci tlak smerom k homogenite mesta. Po októbri 1938 sa presadzuje etnická a náboženská jednotnosť, po roku 1948 dochádza k pokusom likvidovať aj sociálnu rôznorodosť. Postupne sa strácalá názorová pluralita, podmiene-

ná existenciou rozdielnych neformálnych skupín. Priamo úmerne s narastaním (zdanlivej) jednoty pribúdajú „menšinové reakcie”, vzrástá vzájomná izolácia, stupňuje sa intolerancia v oficiálnych, ale aj neformálnych vzťahoch. Tolerancia sa zmenila na vzácný, neraz dokonca nevítaný tovar...

## LITERATÚRA

- FEGLOVÁ, V.: Charakteristika kultúrneho kalendára Bratislavky na konci 19. a v prvej štvrtine 20. storočia. Slov. Národop. 35, 1987, s. 347-354.
- FEGLOVÁ, V.: Ritualkultur im Prozess der Urbanisierung. In: Ethnokulturelle Prozesse in Groß-Städten Mitteleuropas. Bratislava 1992, s. 37-44.
- FEGLOVÁ, V.- SALNER, P.: Sviatočné príležitosti v súčasnom mestskom prostredí. Slov. Národop. 33, 1985, s. 88-115.
- HANÁK, P.: Dědictví přetržitých dějin (případ Maďarsko). In: Přítomnost, 3, 1992, č. 6, s. 24-25.
- HANČIN, V.: Zo života mesta 1932-1938. Bratislava, Vlastivedné bulletiny BIPS, 1982-1988.
- HROMÁDKA, J.: Zemepis okresu bratislavského a malackého. Zväzok I, Bratislava 1933.
- HUBA, M.: Spor o kultúrne dedičstvo pokračuje. In: Príloha k zápisnici z výročnej členskej schôdze SZOPK č. 6, Bratislava, 5.2.1987.
- KAMENEC, I.: Od Prešporka k Bratislave. Prednáška 14.14.1988.
- KOČÍ, J.-DVORÁK, P.: Tvár mesta. In: Národná obroda, 2, 1991, 24. 6., s.8-9.
- KRECH, D.- CRUTCHFIELD, R.S.- BALLACHEY, E.L.: Človek v spoločnosti. Bratislava 1968.
- LAJCHA, L.: Zápas o zmysel a podobu SND 1920-1938. Bratislava 1975.
- LORENZ, K.: Takzvané zlo. Praha 1992.
- LUTHER, D.: Bratislavské korzo v minulosti. Slov. Národop. 38, 1990, s. 247-252.
- MANNOVÁ, E.: Spolky v Bratislave koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia. Slov. Národop. 35, 1987, s. 363-369.
- MANNOVÁ, E.: Intoleranz in Vereinen. Vereine in intoleranter Umgebung. In: Ethnokulturelle Prozesse..., c.d., s. 79-88.
- MAŠLONKA, Š.- KŠIŇAN, J.: Zlatá kniha futbalu na Slovensku. Bratislava 1988.
- NIEDERMÜLLER, P.: Toleranz und Intoleranz zu eigener Kultur: das Beispiel der jüdischen Kultur in Budapest. In: Ethnokulturelle Prozesse, c.d., s. 205-214.
- SALNER, P.: Tolerancia a spoločenské prostredie. In: Kultúrny život, 1991, č. 26, s. 8.
- SALNER, P.: Migration und Akkulturation im 20. Jahrhundert. In: Ethnokulturelle Prozesse..., c.d., s. 17-25.
- SALNER, P.: Die Stadt zwischen Mensch und Politik. In: Ethnokulturelle Prozesse..., c.d., s. 69-78.
- SZABÓ, I.: Ich warte auf den Engel. Der ungarische Filmemacher István Szabó über seine Themen und Seine Filme. In: Der Spiegel, 45, 1991, č. 40, s. 286-295.
- VARSIK, B.: O čom mlčia archívy. Bratislava 1987.
- ŽIAK, M.: Bojim sa mať strach. Bratislava 1990.

This work was supported, in part, by Grant Agency for science (grant No 196).

### Summary

This study tries to collect the basic ideas and data from two years of research of tolerance and intolerance in the Bratislava area.

The introductory theoretically-oriented part of the text, is chiefly concerned with defining basic conceptions, along with other things. Tolerance is understood as the effort of a group and its members to understand and to accept the opinions and norms that are different than those of their own group. The basis of tolerance is thus the preferring of a society of differences in which various forms of ideology, culture and lifestyles are functioning together, side by side. Intolerance, on the other hand, is connected with the tendency to suppress or even eradicate various forms and ideas, often forcefully. The ideal of the intolerant society thus is a homogenous model of society.

Tolerance and intolerance are not only a manifestation of individuals' morals or principles. We find tolerance and intolerance in every contact between groups and their members, whereby they reflect such group goals as global societal and political processes.

A further utilized conception is the „limit of social tolerance”. This „limit” characterizes the measure of plurality of opinions (or measures of differences), which society as a whole (and society as one part) is capable of accepting. If one of these ideologies (be it an ethnic, social, political or religious ideology) becomes somehow dominant over the remaining and conformity to it is required, it is an escalation of conflict and a growth of intolerance can be predicted not only in relationships to official institutions but also in informal contacts as well. On the other hand, it can be held that the heterogeneous preferences of opinionated plurality sustains the growth of tolerance in official and everyday contacts. In such conditions fear from the unknown is lowered, the conceptual threat of different „unknown and therefore dangerous” cultures and their bearers is lost. By membership of individuals in different mutually independent groups is, at the same time, raising social control and lowering anonymity, something characteristic for the social environment of a large city.

In the resulting political process in the 20th century, whole groups of Bratislavans often found themselves out of something „in area of society” or even found that they had to leave town. To support this, we need only mention the fate of the Jews, the Czechs, and the Romanies after the rise of the 1939 Slovak state, the stories of the Germans and Hungarians following the Second World War, the situation that the „class enemies”, „Zionists”, „intelligentsia”, „religious obscurists” found themselves in after the communists came to power in 1948 or that of the „opportunist of the right” after August 1968. Their position „on the fringe of society” is verification to the actions of not only the representatives of official power but also to the behaviour of anonymous people on the street. The manifestations of „evil” prevailed. Tolerant attitudes had a prevailingly individual diameter and were connected with the possibility of punishment from the side of officialdom as well as from the whole group. In judging these aspects of the problematics, it is important to view the relationships between the majorities and minorities. With it are connected further notions of the „majority” and the „minority” ways of thinking.

The occurrence of 20th-century Bratislava's most important historical events have shown that those times moved more often away from democracy towards the solidity of totalitarianism. They brought at the same time migratory waves connected with the triumphant coming of the „victorious” and the sad departure of the „defeated” who were cast out of the political scene or to the edge of city society. These repeated changings of inhabitants have caused that the multi-ethnicity, prevalent in the cosmopolitan citizens of Bratislava in which Magyars, Germans, Slovaks, Jews, etc., who had lived side by side, has been outwardly changed into a nationally homogeneous proletarian town. The traditional city forms were suppressed, or it might be said, concealed, such that new immigrants coming to Bratislava had no models upon which to look to or to lean on in their process of adaptation to city life.

The second part of the study analyzes concrete manifestations of tolerance and intolerance in the relationships of the city's inhabitants. Greater attention is dedicated in this part of the study to period of the first Czechoslovak Republic (1918-1938), when tolerant relationships were more the norm. These

relationships were prevalent especially in actual cases where Bratislavans publically expressed their own ethnicity, their religious or their political identity (for example, they were member to some 600+ societies or were organizers of grand balls of different groups, etc.). These activities signal the basic fact that individuals and groups felt themselves secure before governmental offices and their fellow inhabitants.

The first signal that the societal processes of neighbouring areas (especially those of Germany) were being transposed to the lives of Bratislavans can be seen in the latter half of the 1930's. The result of this was such that, in minority groups, efforts were made to conceal or to change identity. Many were in fact members of religious, ethnic, and later social majorities that had adapted their own culture and lifestyles (at least outwardedly). From this period, the development of Bratislava is characterized by a growing pressure towards being a homogenous town and with homogenous inhabitants. The minorities' reactions and fears in the area increased directly proportional with this growth of (apparent) unity. The growing mutual isolation graduated into intolerance towards „differentiating” manifestations in official as well as in informal contacts.

# SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s.r.o.

Ročník 41, 1993, číslo 1

Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:

PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Lubica Chorváthová

PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Ľubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančák, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka, CSc.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7901

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o.. POB BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

**SLOVAK ETHNOLOGY**

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 41, 1993, Number 1

Editors: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., POB BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

**L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE**

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 41, 1993, No 1

Rédacteurs: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

**SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE**

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 41, 1993, Nr. 1

Redakteure: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

# SLOVENSKÝ NÁRODOPIS



MIČ 49 616